

РЕСТОРАТИВНА ПРАВДА У ДОМАЋЕМ ЗАКОНОДАВСТВУ*

Апстракт

Промене у кривичном законодавству у односу на пунолетне и малолетне учиниоце кривичних дела уносе извесне конкретне елементе ресторативне правде у домаћи, традиционално ретрибутивни кривичноправни систем.

КЗ Републике Србије прописује ослобођење од казне у чл. 58. Суд може ослободити од казне и учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до пет година, ако после извршеног кривичног дела, а пре него што је сазнао да је откривен, отклони последице дела или надокнади штету проузроковану кривичним делом. Законик о кривичном поступку Републике Србије чланом 23б. уводи начело опортунитета у случају кривичног гоњења пунолетних учинилаца кривичних дела. Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица РС предвиђа алтернативне моделе реакције на малолетничку делинквенцију. Овај модел значи удаљавање малолетника од кривичног правосуђа и избегавање стигматизације малолетника вођењем кривичног поступка, изрицањем васпитних мера и казне. Тако, васпитним мерама упозорења и усмеравања припадају и посебне обавезе које се могу изрећи малолетнику када суд оцени да је одговарајућим захтевима или забранама

* Ванредна професорка Правног факултета у Нишу.

* Овај рад представља резултат истраживања на пројекту „Пристап правосуђу – инструменти за имплементацију европских стандарда у правни систем Републике Србије“, бр. 149043Д, који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

потребно утицати на малолетника и његово понашање (чл. 14). Један од предлога за будућа решења у домаћем кривичном законодавству односи се на примену ресторативне правде у затворима.

Кључне речи: ресторативна правда, кривично дело, малолетничка делинквенција, васпитне мере.

Уводна разматрања

Систем кривичног правосуђа, спроводећи ретрибутивну правду, усмерен је да одговори на питања о томе који је закон прекршен, ко га је прекршио и како санкционисати кривца тако да се постигне специјална превенција. Приступ ресторативне правде састоји се у стратегији окупљања и дискусије у оквиру локалне заједнице, окренут је појединцу и може се применити и у ширим градским срединама. Циљ је постизање јединствених решења која су прихватљива за људе у одређеним околностима и с обзиром на културне прилике које владају. Временом, у теоријским расправама и практичној примени, ресторативна правда, као појам и процес, добила је значење кључног елемента друштвене правде. Ресторативној правди приписује се способност враћања правде у друштвену заједницу у којој је традиционални кривичноправни систем повезан са мерама опресије унутар заједнице. Те мере изричу органи формалне друштвене контроле у централизованом, статичном кривичном поступку који своје оправдање налази у општој, за све грађане доступној правди.¹

Теоријска разматрања о стандардима, вредностима и обезбеђивању спровођења ресторативне правде често истичу занемаривање социјалних тежњи и традиције приликом усвајања овог процеса. Ресторативна правда се некада разматра само као могућност остваривања већег обима права жртава поред утемељеног кривичноправног система ретрибутивне правде, а некада опет као равнотежа између права делинквената и права жртава.

Ипак и поред извесних несугласица и недоследности у спровођењу, ресторативна правда применом својих принципа обезбеђује реституцију жртава и друштвене заједнице, промовише реинтеграцију делинквената и поправљање односа између жртве, делинквента и друштвене заједнице. У процесу ресторативне правде предвиђена је

¹ Видети: Костић, М., „Ресторативна правда – смисао и могућности примене“, *Социјална мисао*, часопис за теорију и критику социјалних идеја и праксе, Београд, април-септембар, 2-3/2005., стр. 45.

могућност да се делинквентна понашања доживе као крајње озбиљна делања према којима ће се поступати без повишене репресије и без искључивања делинквената из друштвене заједнице и процеса реституције жртава. Како неки аутори истичу, ресторативна правда даје изглед на избегавање тзв. "нултог износа", при чему бенефиције жртава погађају делинквента, не у његовим правима, већ у повећаном обиму обавеза због свог понашања.²

Данас се највећи број различитих активности у процесу ресторативне правде одвија од стране агенција за пружање друштвених услуга, школа, законодавних органа и одељења за превенцију. Ове активности повезују заједнички елементи: лечење, посредовање између жртве и учиниоца, извињење (осећање стида) и реинтеграција. Зато је приликом дефинисања ресторативне правде неопходно садржајно објединити све ове процесе. Ресторативна правда се одређује као „процес помоћу кога стране, од којих свака учествује у дотичном кривичном делу, приступају заједно да колективно реше како да савладају последице злочина и његове импликације у будућности”.³

Ресторативна правда захтева потпуно учешће и сагласност свих оних који су на било који начин били погођени извршењем кривичног дела – жртве, делинквента, њихових породица и пријатеља, као и особа из друштвене заједнице. Затим, ресторативна правда покушава да исцели оно што је уништено. Зато се процес усмерава на потребе жртве (шта је потребно учинити да се траума зацели; повраћај осећања сигурности), делинквента (шта је потребно урадити да се зло више никада не понови; шта предузети да се делинквент понаша у сагласности са постигнутим договором) и чланова заједнице (шта ће им помоћи да се они осећају сигурно; које кораке треба предузети за унапређење заједнице тако да има мање изгледа да се злочин догоди у будућности). Следеће што је неопходно је да постоји потпуна и непосредна одговорност свих учесника. Оптужене особе суочавају се са својим жртвама и другима који трпе последице злочина и којима је дата могућност да објасне своје понашање, преузму пуну одговорност и буду део процеса који одлучује о начину како да обједини потребе свих заинтересованих. Такође, ресторативна правда тежи да врати у целину све оно што је било „раздвојено”, уништено кривичним делом. Наиме, злочин дели чланове једне друштвене заједнице на „ми-они”

² McEvoy, K., Mika, H., Hudson, B., „Introduction – Practice, Reformance and Prospects for Restorative Justice”, *Brit. J. Criminol.* (2002) 42, стр. 469.

³ Cavanagh, T., *Adopting New Values for the Courts: What is Restorative Justice? The Court Manager*, (1998), 13/ 2/3, p. 24-27. Williamsburg, VA: National Association for Court Management.

начин размишљања. Ресторативне расправе налазе начина да превазиђу ту разлику, тако да „ми и они” буду поново повезани унутар једне друштвене заједнице постављене на здравим основама. Повраћај у једну целину свих чланова заједнице онемогућава изолацију унутар заједнице. Изолација се иначе јавља као природан пратилац злочина. То је отуђеност коју осећају како делинквент и жртва, тако и остали чланови друштвене заједнице који трпе последице. Међутим, ресторативна расправа не може да повеже жртву и делинквента у нешто што је већ постојало као нездрав, злостављајући однос. На крају, расправа у ресторативној правди стреми ка томе да оснажи заједницу у циљу да се спречи даље повређивање тиме „што ће изградити односе и обратити пажњу на значајна социјална питања која су на првом месту узроци злочина“.⁴

У литератури постоји и мишљење по коме је ресторативна правда „начин размишљања, начин понашања и начин расуђивања”.⁵ Током деведесетих година прошлога века неки писци су описали ресторативну правду као одговор на криминално понашање које захтева да буду надокнађени губици као последице злочина од којих су патиле жртве, да се олакша успостављање мира и остваре мирољубиви односи између супротних страна. Током 1991. у Канади ресторативна правда је описивана као постојање принципа који подржавају и обештећују жртву уз посредовање, обештећују друштвену заједницу и уз помоћ којих се учествује у рехабилитацији делинквената уз ограничену употребу рестрикција и надзора.⁶

Новине у домаћем кривичном законодавству

Пратећи сва она достигнућа теорије и праксе кривичноправног реаговања на криминалитет, у домаћем кривичном законодавству дошло је до извесних промена које указују на постепено, али доследно прихватање свих оних условно „новина“ које прате увођење и примену процеса ресторативне правде у нас. С друге стране, чак и законска решења која изричито прописују могућност примене процеса ресторативне правде наилазе на отпор, и стручне и опште јавности, где се објективни недостатак подзаконских аката често узима као субјективни изговор у непримењивању појединих решења.

⁴ Stephanie Coward, „Restorative Justice in Cases of Domestic Violence: Healing Justice?” *Directed Interdisciplinary Studies*, Carleton University, Decembar 2000., с. 7.

⁵ Bria Huculak, судија из Канаде који је учествовао на PATHS конференцији изложио је ову дефиницију 1995. Види: *ibid.*

⁶ *Ibid.*

Промене у кривичном законодавству у односу на пунолетне и малолетне учиниоце кривичних дела уносе извесне конкретне елементе ресторативне правде у домаћи, традиционално ретрибутивни кривичноправни систем.

Кривичним законом РС⁷ предвиђено је више могућности отклањања или ублажавања штете причињене кривичним делом. Тако, одустајање од кажњавања представља меру која се најчешће примењује да би се избегло изрицање кратке казне затвора, уколико тежина дела, лична својства учиниоца и његово понашање после извршеног дела указују да се таквом казном не би постигла сврха кажњавања. Ова мера се примењује у току трајања кривичног поступка и њени најчешћи облици су: одлагање изрицања казне и ослобођење од казне.

Одлагање изрицања казне постоји, на пример, у кривичном законодавству Француске, када постоје услови за остварење социјалног рекламана кривца, за надокнаду штете настале извршењем дела или за отклањање сметњи проузрокованих кривичним делом. Суд у поступку одређује датум када ће одлучивати о казни и тада учиниоцу може да изрекне казну која је прописана законом, може га ослободити од казне или одложити изрицање казне. Одлагање може бити праћено обавезом учиниоца дела да испуни неки судски налог. Испуњавање тих налога у року који је одредио суд може бити основ да суд преступника ослободи од казне. Посебна могућност је да код одлагања изрицања казне буде одређено проверавање понашања преступника у трајању од шест месеци до две године.⁸

Ослобођење од казне постоји када суд у кривичном поступку утврди да је једно лице извршило кривично дело за које је кривично одговорно, али га ослобађа од казне. Тада се доноси осуђујућа пресуда и учинилац се сматра осуђеним лицем, без обзира на то што је ослобођен од казне. Осуда се уводи у казнену евиденцију и брише после одређеног временског периода, уколико осуђено лице не изврши ново кривично дело. Изрицање мера безбедности уз ослобађање од казне није искључено, мада се у пракси ретко примењује.⁹

КЗ Републике Србије прописује ослобођење од казне у чл. 58. Наиме, суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела само

⁷ Кривични законик РС, „Службени гласник РС“, бр. 85, Београд, 6. октобар 2005.

⁸ Цит. према: Константиновић-Вилић, С., Костић, М., *Пенологија*, I издање, СВЕН, Ниш, 2006., стр. 261.

⁹ Јовановић, Љ., Јовашевић, Д., *Кривично право I, Отити део*, Полицијска академија, Београд, 2003., стр. 278-279.

када закон то изричито предвиђа.¹⁰ Закоником је прописано ослобођење од казне и у случају поравнања учиниоца и оштећеног, када суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до три године или новчана казна ако је на основу постигнутог споразума сам оштећени испунио све обавезе из тог споразума (чл. 59). Суд може ослободити од казне и учиниоца кривичног дела за које је прописана казна затвора до пет година, ако после извршеног кривичног дела, а пре него што је сазнао да је откривен, отклони последице дела или надокнади штету проузроковану кривичним делом. Примена овог решења води скретању тока кривичног поступка у каснијој фази, на главном престресу и доводи до значајне улоге саме жртве која има значајно, активно учешће у делу који се односи на постизање споразума између жртве, односно оштећеног и учиниоца о обавезама које учинилац треба да испуни. Важно је да се подзаконским актима регулише сам ток постизања споразума, чији механизам још није заживео у пракси.

Следећа новина коју уводи законодавац јесте извршење једне или више обавеза које чине садржину заштитног надзора, а изричу се уз условну осуду са заштитним надзором.

Условна осуда са заштитним надзором или пробација (probation) је карактеристична за англоамеричка законодавства. Пробација значи условно одлагање казне и стављање осуђеника на пробу током одређеног времена уз вршење надзора. Пробација се примењује од средине XIX века у земљама англо-америчког подручја, као административна мера предузета према осуђеним лицима током преваспитног третмана или као једна од мера социјалне заштите, када се примењује према криминалцима и према лицима код којих постоје социјално-патолошке појаве. Предност пробације у односу на условну осуду је у успостављању заштитног надзора. У току заштитног надзора осуђеном се могу наметати извесне обавезе: да редовно или телефонски контактира са полицијом; да не напушта пребивалиште; да не излази из куће у вечерњим часовима; да врати предмет одузет кривичним делом; да накнади причињену штету оштећеном или да се подвргне лечењу од болести зависности. Ове обавезе уз условну осуду са заштитним надзором извршавају се у оквиру локалне заједнице.

¹⁰ Суд може ослободити од казне учиниоца кривичног дела из нехата кад последице тог дела тако тешко погађају учиниоца да изрицање казне у таквом случају очигледно не би одговарало сврси кажњавања. Осим тога, законодавац је предвидео ослобођење од казне у следећим случајевима: прекорачење нужне одбране (чл. 19 ст. 3), прекорачење крајње нужде (чл. 20 ст. 3), неподобни покушај (чл. 31), добровољни одустанак и добровољни одустанак од саучесништва (чл. 32).

Без обзира на свој назив, условна осуда са заштитним надзором није само варијанта условне осуде, већ посебна кривична санкција. И једна и друга имају исти ужи заједнички циљ. Ипак, засебност ове кривичне санкције огледа се у посебном начину њене примене и заштитном надзору који је неопходан за њено спровођење. Условна осуда са заштитним надзором подразумева додатно учешће државе у односу на учиниоца кривичног дела ради његовог друштвеног прилагођавања, чиме она добија другачији смисао у односу на саму условну осуду.¹¹ Примарна улога друштвеног ангажмана у заштитном надзору над осуђеним лицем одређује њену аутентичност. Њена примена ипак захтева углавном исте претпоставке као и примена условне осуде. Ову санкцију треба применити према делинквенту коме није целисходно изрећи условну осуду. Због пропуста начињених током његовог васпитања, њему је потребно осигурати помоћ и надзор у циљу поправљања, преваспитања и спречавања поврата. Тако, од једне алтернативне мере у односу на казну затвора, условна осуда прераста у врсту третмана на слободи. Тиме она губи карактер мере која има за циљ генералну превенцију, што је њена основна мањкавост у односу на савремене мере криминалне политике. Примена ове алтернативне санкције захтева добро упознавање личности делинквента клиничком методом, којом ће бити утврђени сви релевантни ендогени и егзогени фактори који су довели до извршења дела. Међутим, важно је организовати службу која ће се бавити спровођењем ове мере, што излази из оквира класичног пенитенцијарног третмана или ванинституционалног третмана, било пунолетних било малолетних делинквената. Такође, у неким пенолошким расправама о овој санкцији присутан је став који говори против давања потпуне слободе учиниоцу, већ се инсистира на ограниченој слободи која ће представљати мањи изазов за осуђеника. Зато се моменат судске индивидуализације сматра одлучујућим приликом доношења одлуке о примени ове мере.

Кривични законик РС прописује у чл. 71 условну осуду са заштитним надзором и предвиђа могућност суда да одреди стављање под заштитни надзор учиниоца коме је изречена условна осуда за одређено време у току времена проверавања. У чл. 73 прописане су обавезе обухваћене заштитним надзором, од којих су за реституцију односа учиниоца и жртве посебно значајне: испуњење обавеза издржавања породице, чувања и васпитања деце и других породичних обавеза, као и отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, а нарочито измирење са жртвом учињеног кривичног дела (т. 4 и 10).

¹¹ Видети опширније: Константиновић-Вилић, С., Костић, М., *op. cit.*, стр. 257-258.

Законик о кривичном поступку Републике Србије¹² чланом 236. уводи начело опортунитета у случају кривичног гоњења пунолетних учинилаца кривичних дела. Овим се чланом предвиђа да јавни тужилац може, уз сагласност суда, одложити кривично гоњење за кривична дела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до три године, ако осумњичени прихвати једну или више од следећих мера, од којих су са становишта жртве значајне: да отклони штетну последицу насталу извршењем кривичног дела или да накнади причињену штету, да плати одређени новчани износ у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе, да обави одређени друштвено корисни или хуманитарни рад, да испуни доспеле обавезе издржавања. Осумњичени је дужан да прихваћену обавезу изврши у року који не може бити дужи од шест месеци. Ако осумњичени изврши ове обавезе, јавни тужилац ће одбацити кривичну пријаву, тако да се решење може посматрати као облик скретања традиционалног кривичног поступка, односно као диверзиона мера. У случају кривичних дела из члана 236, јавни тужилац може одбацити кривичну пријаву ако је осумњичени, услед стварног кајања, спречио наступање штете или је штету у потпуности већ надокнадио, а јавни тужилац, према околностима случаја, оцени да изрицање кривичне санкције не би било правично (чл. 237). На научним и стручним скуповима организованим на тему ресторативне правде од стране Виктимолошког друштва Србије¹³ могла су се чути размишљања о томе да се ово начело ретко када примењује у пракси, јавни тужиоци нису заинтересовани за примену ових одредби, сматрају их сувише компликованим, а посебно постоји примена високог степена аутоцензуре, као последице страха да ће, поступајући по одредбама Законика, бити жигосани као корумпирани.

За разлику од ранијих одредби закона о материјалном, процесном и извршном кривичном праву у односу на малолетне извршиоце кривичних дела, које су се заснивале на традиционалном систему заштите права малолетника и третирања малолетних делинквената на класичан начин, Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица РС,¹⁴ предвиђа алтернативне моделе реакције на

¹² Законик о кривичном поступку, „Сл. лист СРЈ“ 70/2001 и 68/2002; „Сл. гласник РС“, бр. 58/2004 од 28. маја 2004. године; 85/2005; 115/2006.

¹³ Округли сто „Ресторативна правда и права жртава“, Виктимолошко друштво Србије, Правни факултет у Нишу – Катедра за кривичноправне науке, Ниш, 23. новембар 2006. године; Округли сто „Ресторативна правда и права жртава“, Виктимолошко друштво Србије, Крагујевац, 7. децембар 2006. године

¹⁴ Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетних лица РС, „Службени гласник РС“, бр. 85, Београд, 6. октобар 2005.

малолетничку делинквенцију. Овај модел значи удаљавање малолетника од кривичног правосуђа и избегавање стигматизације малолетника вођењем кривичног поступка, изрицањем васпитних мера и казне.¹⁵

Диверзионе мере су васпитни налози који су предвиђени Законом у чл. 5, 6, 7 и 8. Услови за примену једног или више васпитних налога су:

1. да је малолетник извршио кривично дело за које је законом прописана новчана казна или казна затвора до пет година;
2. да је малолетник признао извршење кривичног дела,
3. да је препознао своју одговорност према оштећеном с обзиром на кривично дело које је извршио.

Сврха васпитних налога је да се не покреће кривични поступак према малолетнику или да се покренути поступак обустави, да се применом васпитног налога утиче на правилан развој малолетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дела. Закон предвиђа више врста васпитних налога, од којих је са становишта жртве посебно значајно поравнање са оштећеним, како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у целини или делимично, штетне последице дела; а са становишта локалне заједнице укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја.¹⁶

Васпитни налог према малолетнику може применити надлежни јавни тужилац за малолетнике или судија за малолетнике. Приликом избора васпитног налога узмеће у обзир у целини интерес малолетника и оштећеног. Осим тога, примењивањем једног или више васпитних налога не сме да се омета школовање или запослење малолетника. Трајање васпитног налога је одређено на временски период од најдуже шест месеци у ком року се може заменити другим васпитним налогом или укинати. Приликом избора и примене васпитних налога потребна је сарадња родитеља, усвојиоца или стараоца малолетника. Закон не предвиђа у чему ће се састојати та сарадња, као начин на који ће се спроводити ове диверзионе мере, тако да је остало да се подзаконским актима регулише низ питања везаних за конкретну примену васпитних налога.

¹⁵ Видети: Константиновић-Вилић, С., Костић, М., *Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији*, I издање, СВЕН, Ниш, 2006., стр. 95.

¹⁶ Осим тога, као васпитни налози предвиђени су: редовно похађање школе или редовно одлажење на посао, подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога, укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или саветовалишту.

Васпитним мерама упозорења и усмеравања припадају и посебне обавезе које се могу изрећи малолетнику када суд оцени да је одговарајућим захтевима или забранама потребно утицати на малолетника и његово понашање (чл. 14). Закон таксативно набраја десет посебних обавеза и предвиђа да се малолетнику може изрећи једна или више ових обавеза, од којих су са становишта жртве посебно значајне: извињење оштећеном; и надокнада проузроковане штете у оквиру сопствених могућности; а са становишта локалне заједнице волонтерско укључивање у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја.

Критеријуми за избор посебних обавеза су: карактеристике личности малолетника, прилике у којима малолетник живи и спремност малолетника да сарађује у остваривању обавеза. Суд води рачуна о овим критеријумима и одлучује коју ће обавезу изрећи малолетнику уз васпитну меру, затим упозорава малолетника да му у случају неиспуњења једне или више посебних обавеза оне могу бити замењене неком другом обавезом, односно другом васпитном мером и такође врши надзор над извршењем посебних обавеза (судија за малолетнике суда који је судио у првом степену) о чему може тражити и мишљење органа старатељства (чл. 14 ст. 3, 7 и 8, чл. 101 ст. 1 и 2).

У случају изрицања посебне обавезе која се састоји у накнади проузроковане штете, суд ће одредити висину и начин накнаде штете радом малолетника и то највише шездесет часова у периоду од три месеца, колико може трајати ова посебна обавеза, али тако да тај рад не омета школовање или запослење малолетника (чл. 14 ст. 5). У овим случајевима не тражи се престанак жртве, а када се ради о примени обавезе накнаде штете, суд одређује висину и начин накнаде штете радом малолетника, тако да се жртва не појављује као активни актер нити се узимају у обзир њене потребе, осећања и размишљања. Посебне обавезе се могу изрећи малолетнику приликом изрицања било које од васпитних мера, не само мера појачаног надзора. Сврха изрицања посебних обавеза је да малолетник преузме већи степен одговорности за своје понашање и да се над његовим понашањем врши одређени надзор од суда и стране стручних лица. Постоји извесна сличност између посебних обавеза и диверзионих мера, али се оне не могу изједначити. Смисао изрицања диверзионих мера је да се оне изричу уместо санкције, не уз санкцију и да на њих малолетник сам пристаје. Посебне обавезе се изричу у току кривичног поступка и за њихово изрицање није потребна сагласност или престанак малолетника.

Уместо закључка

Ресторативна правда, уместо ретрибуцији тежи ка поновном успостављању стања нарушеног извршењем кривичног дела, што се постиже применом разних метода: посредовањем између учиниоца кривичног дела и жртве, извињењем, мирењем, накнадом штете или другим облицима надокнаде причињене штете жртви. Оно што не постоји у одредбама домаћег кривичног законодавства јесте примена ресторативне правде у затворима, што би био један од предлога за будућа законска решења.

Ресторативна правда се примењује у неким земљама у установама за извршење казне затвора као посебан систем или као део казне.

С обзиром на то да се у оквиру концепције ресторативне правде криминалитет сагледава као повреда или нането зло, извршилац кривичног дела треба да настоји да отклони или исправи последице учињеног дела. При томе се потенцирају потребе жртве и шири утицај криминалитета на друштво у коме преступник живи, како би се постојећи конфликт разрешио на најбољи могући начин.

На први поглед изгледа да је примена казне затвора антитеза идеала примене ресторативне правде и да се принцип ресторативне правде не може применити у затворској средини и на осуђеничку популацију. Међутим, када затвор сагледамо као институцију у којој се осуђеници припремају да се врате у друштво и да више не врше кривична дела, онда затвор може да буде сагледан и као идеална околина за практичну примену ресторативног процеса.

Постоји неколико различитих начина како се принципи ресторативне правде могу применити унутар самог затворског контекста. Најпре је неопходно препознати да криминалитет није нешто што се дешава само унутар затворских зидина и применити методе ресторативне правде у оним случајевима када осуђеници признају извршено дело за које се налазе у затвору и сматрају се одговорним за своје поступке. Други услов за примену ресторативне правде је одређена врста извршеног деликта. У практичној примени ресторативно пресуђење се примењује у следећим случајевима: 1. оштећење имовине, 2. вербални деликти (претње и увреде), 3. туче, 4. делинквенција малолетника.¹⁷

За спровођење процеса ресторативног пресуђења одговорно је затворско особље које је завршило мултидисциплинарну обуку и које

¹⁷ *Restorative Justice in Prisons*, „With a little imagination and a lot of courage, prisons could become a natural setting for Restorative Justice” Kimmitt Edgar, Oxford Centre for Criminological Research, Prison Service Journal / Resource Book and Report, 2002.

поступа по посебним протоколима. Протоколима се предвиђају основни принципи примене ресторативне правде у затворским условима. У три затвора у Енглеској – Бристол, Норвич и Винчестер (Bristol, Norwich и Winchester) у протоколима је предвиђено да је за примену ресторативног процеса потребно присуство „службеника извештача” тј. особе одговорне за извештај о затворенику, самог затвореника, било које жртве која може да буде оштећена, гувернера који пресуђује и могуће групе особља затворског крила. Сва ова лица треба да дају пристанак да учествују у овом процесу и ако било ко од њих одустане, процес се зауставља без обзира на фазу у којој се налази и наставља се са кривичном процедуром. Протоколом је такође предвиђено:

- за иницирање ресторативног процеса неопходно је признање кривице затвореника, ако затвореник против кога се води поступак не призна одговорност, било би пожељно да се традиционално пресуђује;

- када не може да се постигне договор о репарацији не треба никога присиљавати у доношењу одлуке, преговарање може да се настави или може да се размисли о алтернативним начинима решавања ситуације;

- сви састанци морају да буду добровољни и да све странке дају свој пристанак;

- затвореник не сме да буде приморан да потписује било какве споразуме и, уколико се то догоди, може да обустави даљу сарадњу;

- споразуми о репарацији треба да се односе на околности случаја и да не буду у несугласности са преступником;

- док води састанак, фацилитатор не треба да показује на чијој је страни, да исказује своја мишљења или усмерава поступак.

У ресторативном процесу приликом примене ресторативне правде неопходно је придржавати се следећих принципа:

1. укључивање жртве, затвореника и чланова затворске средине у процес;

2. обезбеђивање сигурне околине за рад;

3. претходно прихватање одговорности од стране затвореника;

4. све стране учествују у потпуности на добровољној бази;

5. све стране имају пуну подршку пре, за време и после процеса;

6. затвореник активно учествује;

7. пажљива припрема свих странака;

8. сви фацилитатори треба да буду искусни и тренирани;

9. закључци са састанака треба да имају елементе репарације;

10. требало би да постоји повратни одговор о процесу како од особља, тако и од затвореника.¹⁸

Примена ресторативне правде у затворским условима вишеструко користи затвореницима. Могућност репарације развија код затвореника сопствени смисао вредности јер су у ситуацији да помогну другима, својој породици и друштву. Способност да буду великодушни битан је део хуманости. Затим, ресторативна правда уводи друштво у затвор и затворенике чини видљивијим онима који су ван затворских зидина. Ресторативна правда омогућава да друштво препозна своју одговорност према затвореницима јер су затвори део друштвеног контекста. Ипак, најважније је да примена ресторативне правде омогућава да затвореници на прави начин сагледају своје понашање и штету коју је такво понашање проузроковало. Уколико се ресторативан приступ користи за решавање дисциплинских престапа затвореника, онда циљ није једноставно кажњавање затвореника који је прекршио неко затворско правило, већ је циљ да се затворенику помогне да разуме како да живи као део друштва унутар затвора.¹⁹

¹⁸ *Restorative Justice in Prisons*, op. cit., стр. 80.

¹⁹ Видети опширније: Константиновић-Вилић, С., Костић, М., op. cit., стр. 111-113.

Miomira Kostić, LLD, Associate professor

RESTORATIVE JUSTICE IN DOMESTIC LEGISLATION

Summary

The changes in criminal legislation concerning minor, as well as adult offenders bring about certain specific elements of restorative justice in domestic, traditionally retributive, criminal law system.

The Criminal Code of the Republic of Serbia, in article 58, provides acquittal. The court may acquit the offender, if the crime he committed is sanctioned with up to five years imprisonment, if after committing the crime, and before finding out he was discovered, he eliminates the consequences of the crime or compensates the damages caused by the crime. The Criminal Procedure Code of the Republic of Serbia, by article 236, introduces the principle of opportunity in the case of criminal prosecution of adult offenders. The Statute on Minor Offenders and Criminal Law Protection of Minors of the Republic of Serbia provides for the alternative method of reaction to minor delinquency. This model means distancing the minor from the criminal court system as well as avoiding the stigmatization of minor by prosecution, which can be achieved through correction measures and fines. Hence, the correction measures of warning and directing encompass the specific duties which can be imposed on minors when the court assesses such measures are necessary in order to influence the minor and his behavior (art. 14). One of the suggestions for the reform of domestic criminal legislation refers to application of the restorative justice in prisons.

Key words: restorative justice, crime, minor delinquency measures, corrective measures